

دانشکده علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

«موضوع پایان نامه»

نقش قدرتهای منطقه ای و قدرتهای بزرگ در طرح خط لوله صلح

(2000 – 2008)

استاد راهنما

جناب آقای دکتر جعفر ولدانی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر حسین سلیمی

نگارش

پیمان مولایی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

«رشته روابط بین الملل»

سال تحصیلی 90 – 89

صلى الله عليه وسلم

«فهرست مطالب»

عناوین

صفحات

فصل اول: کلیات

7	الف) مقدمه (طرح مسئله):
8	ب) سؤال تحقیق:
9	پ) فرضیه تحقیق:
9	ت) سوابق تحقیق:
10	ث) اهداف تحقیق:
10	ج) روش تحقیق:
11	چ) روش جمع آوری دادهها:
11	ح) مشکلات و تنگناهای تحقیق:
11	خ) تعریف مفاهیم و واژگان تخصصی:
11	1- قدرت منطقیها:
12	2- قدرت بزرگ:
12	3- خط لوله صلح:
12	د) متغیرها:
13	ذ) سازماندهی تحقیق:

فصل دوم: چهارچوب تئوریک

15	«پیش نظریه»
20	الف) برداشتهای رایج از مفهوم واژه منطقه:
22	ب) منطقه گرایی و تعاریف آن:
29	پ) نظم در مطالعات روابط بین الملل و مطالعات منطقه‌ای:

34.....	ت) نظم نوین جهانی:
38.....	ث) نظم منطق‌های در طول جنگ سرد
41.....	ج) نظم نوین منطق‌های بعد از جنگ سرد
46.....	چ) نظم نوین منطق‌های منفعت‌زا و خط لوله صلح
51.....	ح) شرایط لازم جهت تحقق یک نظم منطقه منفعت‌زا توسط کشورهای منطق‌های
51.....	1- پیش شرط اقتصادی:
52.....	2- پیش شرط سیاسی:
52.....	3- پیش شرط فرهنگی-ارزشی:
53.....	4- پیش شرط دفاعی-امنیتی
	فصل سوم: خط لوله صلح؛ ابعاد و زوایا
56.....	الف) گاز طبیعی و افزایش تقاضای جهانی
59.....	ب) ذخایر گازی ایران و جایگاه آن در منطقه
60.....	پ) معرفی خط لوله صلح
60.....	1- مشخصات طرح خط لوله گاز صلح
61.....	2- مبتکر طرح خط لوله صلح و علل نامگذاری این طرح به این نام
63.....	3- خط لوله زمینی بهترین راه برای انتقال گاز ایران
65.....	ت) مذاکرات مربوط به خط لوله صلح
65.....	1- شروع مذاکرات مربوط به خط لوله صلح
67.....	2- سال 2000 و تغییر نگاه مقامات هندی و پاکستانی نسبت به مذاکرات خط لوله صلح
71.....	3- سال 2005 و جدیتر شدن مذاکرات مربوط به خط لوله صلح
72.....	4- خروج هند از مذاکرات
75.....	ث) چالشها و مزایای خط لوله صلح
75.....	الف) چالشهای خط لوله صلح
75.....	1- اختلافات هند و پاکستان
77.....	2- اختلاف بر سر قیمت و بازنگری در بند قیمت گاز صادراتی ایران
79.....	3- اختلاف بر سر امنیت خط لوله صلح و حق ترانزیت پاکستان
81.....	4- مخالفت آمریکا با طرح خط لوله صلح
82.....	ب) مزایای خط لوله صلح
84.....	ج) رقبای خط لوله صلح

84.....	1- طرح خط لوله گاز ترکمنستان به پاکستان و هندوستان
86.....	2- طرح خط لوله انتقال گاز قطر به هند و پاکستان
88.	چ) تأثیر رأی مثبت هندوستان در شورای حکام آژانس اتمی علیه ایران بر روند مذاکرات خط لوله صلح
89.....	ح) تأمین مالی سرمایه‌های خط لوله صلح
90.....	خ) احتمال حضور چین در خط لوله صلح
91.....	د) مخالفان و موافقان خط لوله صلح
91.....	الف) موافقان خط لوله صلح
92.....	ب) مخالفین طرح خط لوله صلح
فصل چهارم: پاکستان و روسیه؛ حامیان خط لوله صلح	
((گفتار اول))	
95.....	الف) نظم منطقه ای منفعت زا و خط لوله صلح
97.....	ب) پاکستان و خط لوله صلح
99.....	ت) علل حمایت پاکستان از خط لوله صلح
102.....	ث) اقدامات پاکستان در جهت حمایت از پروژه خط لوله صلح
103.....	1- شرکت در مذاکرات توام با حسن نیت
104.....	2- ایجاد روابط مثبت و سازنده با ایران
105.....	3) تلاش برای حل اختلافات خود با هند
107.....	4- تحت تأثیری قرار نگرفتن در مقابل فشارهای اطلاعات متحده
110.....	5- آمادگی پاکستان برای دادن تعهد در قبال تضمین خط لوله صلح
((گفتار دوم))	
113.....	الف) روسیه و خط لوله صلح
116.....	ب) دلائی همکاری روسیه برای شرکت در خط لوله صلح
118.....	پ) اقدامات روسیه در جهت حمایت از خط لوله صلح
119.	1- اعلام آمادگی روسیه برای ارائه کمک های مالی به پروژه خط لوله صلح
121.....	2- آمادگی روسیه برای کمک به احداث خطوط لوله انتقال گاز
122.....	3) آمادگی گاز پروم برای ارائه کمک های فنی به پروژه خط لوله صلح
((گفتار اول))	
125.....	الف) آمریکا ، هند و نظم فونی جهانی
129.....	ب) اهمیت خلیج فارس برای قدرت های بزرگ
139.....	ت) اطلاعات متحده آمریکا و طرح خط لوله صلح

.....141.....	ث) دلائی مخالفت آمریکا با پروژه خط لوله صلح
.....144.....	ج) اقدامات آمریکایی ها برای مانع تراشی در روند طرح خط لوله صلح
.....144.....	1- اقدامات آمریکا جهت افزایش تحریم ها علیه ایران
.....152.....	2- فشار به مقامات هندی و پاکستانی برای ترک پروژه خط لوله صلح
.....154.....	3- ارائه مشوق های سرمایه‌ری و اقتصادی به مقامات هندی و پاکستانی
.....156.....	4- پیشنهاد آمریکایی‌ها به مقامات هند و پاکستان برای استفاده از طرح‌های دی‌گران‌تقال گاز
.....157.....	5- فشار به نهادها و سازمان های وام و تسهی دهنده برای عدم کمک مالی و اعطای سرمایه‌ری
.....158.....	6- مخالفت مستقیم و آشکار مقامات آمریکایی با پروژه خط لوله صلح در گفتگو با رسانه ها
.....161.....	7- ترس مقامات آمریکایی از ایجاد کارتل گازی و تلاش جهت به هم زدن مشارکت ایران ، روسیه و قطر در جهت تشکلی چینی سازمانی
	((گفتار دوم))
.....164.....	الف) صادرات نفت و گاز به هند
.....164.....	ب) نظرد شدیدی هند به گاز صادراتی ایران
.....169.....	پ) دو دیدگاه متفاوت در مورد نقش هند در مذاکرات خط لوله صلح
.....172.....	ت) علل مانع تراشی مقامات هندی در پروژه خط لوله صلح
.....174.....	ث) اقدامات هند برای ایجاد اختلال و وقت کشی در پروژه خط لوله صلح
.....175.....	1- اتخاذ یک سرمایه‌ری دو گانه در روند مذاکرات مربوط به پروژه خط لوله صلح
.....175.....	2- بهانه تراشی های مختلف در روند مذاکرات
.....177.....	3- افشای محتویات مذاکرات محرمانه مربوط به پروژه خط لوله صلح
.....178.....	4- ترک مذاکرات سه جانبه در آگوست 2007
.....179.....	5- تحت تاثیر قرار گرفتن فشارهای اطلاعات متحده
.....179.....	6- عدم تلاش جدی برای رفع اختلافات خود با پاکستان و ایجاد تشنج زدایی ما بین دو کشور برخلاف پاکستانی ها
.....182.....	((نتیجه گیری))
.....189.....	منابع و مأخذ:

چکیده:

خط لوله صلح در واقع یک طرح انتقال گاز است که می بایست گاز ایران (منابع گازی عظیم پارس جنوبی) را به پاکستان و از آنجا به هندوستان منتقل نماید. مسیر این خط لوله گازی که گفتگوهای آغازین آن از دهه 90 میلادی و با کشف ذخایر عظیم گاز طبیعی پارس جنوبی در سال 1998 با دو کشور هند و پاکستان آغاز شده، طوری طراحی شده است که بعد از عبور از مولتان پاکستان (در ایالت بلوچستان این کشور) گاز طبیعی ایران را به دهلی نو پایتخت کشور هندوستان برساند.

این خط لوله به این خاطر که با پیوند زدن بخشی از اقتصاد دو کشور هند و پاکستان که سالیان درازی است برسد مسائل مختلف قومی - مذهبی و سیاسی با هم اختلاف دیرینه دارند، صلح و امنیت را برای این دو کشور به ارمغان می آورد بدین جهت به خط لوله صلح شهرت یافته است؛ در راستای حل اختلاف این دو کشور که از جهات مختلفی من جمله بازار عظیم انرژی دو کشور و همچنین همسایگی و دارا بودن اشتراکات فراوان تاریخی - فرهنگی این دو کشور با ایران، همواره دولتمردان و سیاست سازان جمهوری اسلامی ایران توجه ویژه، در سیاست خارجی خود به این دو قدرت هسته ایداشته و دارند. تا جایی که حتی پیشنهاد میانجی گری را نیز بین این دو کشور داده اند، موفقیت طرح لوله صلح نیز می تواند به واقع صلحی پایدار را بین دو کشور برقرار نموده و برای ایران نیز منافع اقتصادی و سیاسی و امنیتی نیز به بار آورد.

در طول این سالها رهبران سیاسی جمهوری اسلامی ایران همواره حمایت خود را از این طرح نشان داده اند و در این راستا نیز رفت و آمدها و مذاکرات نسبتاً فراوان و طولانی با دولتمردان و رهبران سیاسی دو کشور پاکستان و هند انجام داده اند؛ ولی وجود بعضی فرایندها و سیاست های برخی کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای من جمله آمریکا که با فشار بر برخی کشورهای منطقه ای و با استفاده از سیاست تهدید و تشویق این کشورها مانع از به سرانجام رسیدن این طرح خط لوله گازی که منافع اقتصادی و سیاسی فراوانی هم برای ایران و هم برای دو کشور

پاکستان و هند دارد، شده است. در این تحقیق با استفاده از تئوری منطقه‌گرایی و نظم منطقه‌ای این موضوع مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

فصل اول:

(کلیات)

الف) مقدمه (طرح مسئله):

خط لوله صلح در واقع یک طرح انتقال گاز است که می بایست گاز ایران (منابع گازی عظیم پارس جنوبی) را به پاکستان و از آنجا به هندوستان منتقل نماید. مسیر این خط لوله گازی که گفتگوهای آغازین آن از دهه 90 میلادی و با کشف ذخایر عظیم گاز طبیعی پارس جنوبی در سال 1998 با دو کشور هند و پاکستان آغاز شده، طوری طراحی شده است که بعد از عبور از مولتان پاکستان (در ایالت بلوچستان این کشور) گاز طبیعی ایران را به دهلی نو پایتخت کشور هندوستان برساند.

این خط لوله به این خاطر که با پیوند زدن بخشی از اقتصاد دو کشور هند و پاکستان که سالیان درازی است برسد مسائل مختلف قومی- مذهبی و سیاسی با هم اختلاف دیرینه دارند، صلح و امنیت را برای این دو کشور به ارمغان می آورد بدین جهت به خط لوله صلح شهرت یافته است؛ در راستای حل اختلاف این دو کشور که از جهات مختلفی من جمله بازار عظیم انرژی دو کشور و همچنین همسایگی و دارا بودن اشتراکات فراوان تاریخی-فرهنگی این دو کشور با ایران، همواره دولتمردان و سیاست سازان جمهوری اسلامی ایران توجه ویژه، در سیاست خارجی خود به این دو قدرت هسته ایداشته و دارند. تاجایی که حتی پیشنهاد میانجی گری را نیز بین این دو کشور داده اند، موفقیت طرح لوله صلح نیز می تواند به واقع صلحی پایدار را بین دو کشور برقرار نموده و برای ایران نیز منافع اقتصادی و سیاسی و امنیتی نیز به بار آورد.

در طول این سالها رهبران سیاسی جمهوری اسلامی ایران از همان زمانی که گفتگوهای صادرات گاز از طریق این طرح خط لوله صلح شروع شده، به جد موافقت خود را با این طرح اعلام نموده و همواره در طول این سالها حمایت خود را از این طرح نشان داده اند و در این راستا نیز رفت و آمدها و مذاکرات نسبتاً فراوان و طولانی با دولتمردان و رهبران سیاسی دو کشور پاکستان و هند انجام داده اند و حتی با تغییر دولت ها نیز، سیاست حمایت از این طرح تغییری ننموده است؛ ولی وجود بعضی فرایندها و سیاست های برخی کشورهای منطقه ای و

فرمانطقه‌ای که در منطقه حساس ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک خاورمیانه وجود داشته و دارد مانع از به سرانجام رسیدن این طرح خط لوله گازی که منافع اقتصادی و سیاسی فراوانی هم برای ایران و هم برای دو کشور پاکستان و هند دارد، شده است.

از جمله این کشورهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای که در این پایان‌نامه به صورت مبسوط بدان پرداخته شده می‌توان به کشورهای هند (که در اصل یکی از قدرتهای منطقه‌ای در جنوب آسیا به شمار رفته و در واقع مخاطب اصلی گاز طبیعی ایران از طریق خط لوله صلح است) و آمریکا اشاره کرد.

در این بین، بین پاکستان (قدرت منطقه‌ای) اگر چه با هند اختلافت زیادی داشته و دارد، ولی بخاطر منافع فراوان اقتصادی، سیاسی و امنیتی فراوان این طرح و نیز غیر اقتصادی بودن دیگر طرح‌های خطوط انتقال گاز، من جمله خطوط انتقال گاز ترکمنستان و قطر، از همان اول با این طرح موافق بوده و حمایت خ و د را از این طرح اعلام کرده است. روسیه (قدرت بزرگ) نیز بنابه منافع ملی خاص خود و نیز برخی ملاحظات سیاسی و اقتصادی بدین ترتیب که نوعی تقسیم بندی در طرح‌های انتقال گاز به اقصاء نقاط جهان صورت گرفته و همچنان گاز اروپا در حوزه صادرات خودنگه دارد و ایران و کشورهای گازخیزی همچون ترکمنستان، ایران و قطر گاز منطقه آسیا و دیگر مناطق را تأمین نمایند، با این طرح (البته همچنان که گفته شد نه به خاطر ایران بلکه صرف به خاطر منافع ملی خود) با این طرح موافقت کرده و سعی خود را برای به سرانجام رسیدن این طرح از طریق شراکت گاز پروم (شرکت ملی گاز روسیه) در این طرح، اعلام کرده است؛ ولی کشورهای هند به عنوان قدرت منطقه ای جنوب آسیا و ایالات متحده به عنوان ابرقدرت جهانی تقریباً سرناسازگاری با این طرح دارند؛ کشور هند که سالیان درازی است در حوزه استراتژیک غرب و آمریکا قرار دارد به تبع آمریکا و با استفاده از تشویق و ترغیب توسط این کشور و با گرفتن وعده وعیدهایی از این طرح استفاده های ابزاری می کند؛ کشور ایالات متحده نیز که از زمان انقلاب در ایران، با سیاست ها و اساس نظام جمهوری اسلامی ایران مشکل دارد همیشه سعی بر آن داشته که این طرح خط لوله گازی به سرانجام نرسیده و پاکستان و هندوستان گاز خود را از دیگر راه ها من جمله ترکمنستان و قطر و ... تأمین نمایند و برای سنگ اندازی در راه این طرح خط لوله از هیچ سیاستی فروگذاری نکرده است.

ب) سؤال تحقیق:

قدرت‌های بزرگ و قدرت‌های منطقه‌ای در طرح خط لوله چه نقشی داشته‌اند؟

پ) فرضیه تحقیق:

روسیه (قدرت بزرگ) و پاکستان (قدرت منطقه‌ای) باعث پیشبرد خط لوله صلح و آمریکا (قدرت بزرگ) و هند (قدرت منطقه‌ای) مانع پیشرفت طرح خط لوله صلح بوده‌اند.

ت) سوابق تحقیق:

در این رابطه باید گفت که هیچ کتاب مستقلی که به طور خاص به موضوع مورد مطالعه در این پایان‌نامه پردازد (ف فارسی - نه انگلیسی) وجود ندارد (حداقل در دسترس اینجانب نبوده است). در مورد پایان نیز این مسئله صادق است. یعنی پایان‌نامه‌ای که مستقلاً به این موضوع پردازد وجود ندارد. اکثر مطالب نوشته شده در این حوزه در مجلات تخصصی، پژوهشنامه‌ها، مجلات و اینترنت است که به صورت پراکنده هر کدام به موضوعی ویژه و با نگاهی خاص به این مطلب پرداخته‌اند. مطالب موجود در اینترنت نیز اکثراً بازتاب نگاه افراد دخیل در این طرح است: وزیر ماهانه (وزیر نفت دولت نهم) طی مصاحبه‌ای با آفتاب نیوز¹، می‌گوید: تیم مذاکره‌کنندگان قبلی خط لوله صلح (نژاد حسینیان وزیر نفت دولت هشتم) بیشتر هدفشان وقت کشی بوده تا سرانجام رساندن طرح خط لوله صلح! مطالب موجود در مجلات و پژوهشنامه‌ها نیز هر یک جداگانه از زاویه‌ای خاص به این مطلب اشاره کرده‌اند؛ مثلاً مطلب رحیمی که بیشتر ناظر به فرصت‌ها و چالش‌های خط لوله صلح است و با توجه به مزیت‌های خط لوله صلح برای کشور های ایران- پاکستان و هندوستان توصیه می‌کند که مقامات ایرانی باید بیشترین تلاش خود را به کار ببرند تا اصلی‌ترین رقیب این طرح خط لوله (طرح انتقال گاز ترکمنستان از مسیر افغانستان به پاکستان) توجه مقامات پاکستانی و هندی را به خود جلب نکند.² یا مطلب توحیدی که طرح خط لوله صلح را عاملی برای رفع اختلاف میان هند و پاکستان در مورد مسأله کشمیر می‌داند.³

1 - بی‌نا، (مصاحبه با وزیر نفت)، آفتاب نیوز، 1 اردیبهشت 1386

<http://www.AftabNews.ir> < 4 فروردین 1387

2- غلامعلی رحیمی، (خط لوله صلح: فرصت‌ها و چالش‌ها)، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ش 250-249، خرداد و تیر 1387، ص 23

3- ام‌البنین توحیدی، (خط لوله صلح، ابعاد و منافع: بحران کشمیر، روزه ای بسوی صلح)، مرکز تحقیقات استراتژیک، اردیبهشت 1386، ص 2

ث) اهداف تحقیق:

اهداف این تحقیق شامل تعیین نقش قدرت های منطقه ای (هند و پاکستان) و قدرت های بزرگ (روسیه و آمریکا) می باشد. مذاکرات خط لوله صلح که مربوط به دهه 1990 میلادی است اگر طبق روال عادی و فنی خود پیش می رفت اصولاً باید در همان زمان و یا نهایتاً طی چند سال بعد، مذاکرات به سرانجام رسیده و این طرح عملی می شد، ولی با گذشت حدود 16 سال از ابتدای گفتگوهای مذاکرات مربوط به این طرح خط لوله گاز ما شاهد عدم عملی شدن آن هستیم. این موضوع که چرا با وجود داشتن سود فراوان اقتصادی - سیاسی و حتی امنیتی برای ایران و همچنین دو کشور پاکستان و هند تا حال به نتیجه ای قابل توجه دست نیافته است، دغدغه اصلی اینجانب برای دنبال کردن این موضوع و یافتن علل مناسب برای به سرانجام نرسیدن کامل طرح فوق است؛ لذا در این راستای این امر، اگر چه موضوع پایان نانه نقش قدرت های منطقه ای و قدرت های بزرگ در طرح خط لوله صلح می باشد ولی سعی شده طی یک فصلی جداگانه در جهت موانع موجود بر سر راه خط لوله صلح و ابعاد و زوایای آن بحث و تجزیه و تحلیل شده و حداقل در حد توان راهکارها و پیشنهادهایی در این زمینه ارائه گردد، چرا که هدف از نوشتن هر پژوهش - تحقیق و همچنین پایان نامه رفع یک مشکل و در واقع گشودن یک دری برای پژوهشهای جدیدتر و باز کردن راهی برای ارائه راهکارها و پیشنهادهایی در حد توان مؤلف برای حل موضوع ذکر شده می باشد.

ج) روش تحقیق:

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش توصیفی - تبیینی است. روش توصیفی مجموعه ای از ارزشهاست که هدف از آن توصیف کردن شرایط یا پدیده های مورد بررسی می باشد. اجرای تحقیق می تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط مورد مطالعه یا یاری رساندن به فرایند تصمیم گیری و نتیجه گیری باشد ولی در این تحقیق سعی شده بیشتر به روش تبیینی نیز پرداخته شده و مطالب مورد استفاده از کتب، مجلات پژوهش، مجلات تخصصی و ... همگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند.

چ) روش جمع آوری داده‌ها:

روش جمع آوری در این پژوهش روش کتابخانه‌ای است و اطلاعات موجود در این پژوهش از کتب، مقالات، نشریات پژوهشی و تخصصی، پژوهشنامه‌ها، اطلاعات مندرج در روزنامه‌های داخلی و خارجی (انگلیسی) و همچنین منابع موجود در اینترنت بدست آمده است.

ح) مشکلات و تنگناهای تحقیق:

مشکل اصلی در این تحقیق آن است که مطالب نوشته شده در این حوزه (موضوع پایان نامه) بسیار کم بوده و به جرأت می‌توان گفت که کتاب خاصی در مورد این موضوع وجود ندارد (یا حداقل نگارنده این پژوهش به آن دسترسی نداشته است). مطالب دیگر نیز که در نشریات و پژوهشنامه‌ها و مقالات تخصصی وجود دارد اکثراً به صورت جزئی و پراکنده به حوزه خاصی از این تحقیق پرداخته‌اند و به عبارت دیگر مقاله یا کتابی که به صورت جامع به حوزه اصلی این پژوهش پرداخته باشد وجود نداشته و یا همان طور که در بالا ذکر شد اگر مطلبی هم وجود دارد، مطالب بصورت پراکنده و از نگاهی خاص به این اشاره کرده‌اند. اهمیت روز افزون ایران در عرصه‌های بین‌الملل در کنار جایگاه بی‌مانند منطقه‌ای آن باعث شده تا بیشتر محققان غربی، خصوصاً پژوهشگران و نظریه پردازان آمریکایی در مورد ایران مطالب و تحقیقات زیادی انجام دهند¹ ولی از آنجاییکه این مطالب به نفع کشور ایران و مطابق با دیدگاه‌های آنها نوشته شده نیازی به آوردن آن مطالب در این پژوهش وجود نداشت.

خ) تعریف مفاهیم و واژگان تخصصی:

از واژه‌های قدرت منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ تعاریف متفاوتی ارائه شده است که از میان این تفاوت‌ها مختلف، ما تعریف کانتوری و اشیگل را از قدرت‌های بزرگ و قدرت‌های منطقه‌ای ارائه می‌کنیم:

- 1- قدرت منطقه‌ای:** قدرت‌هایی هستند که فاقد فعالیت چشمگیر و تعیین کننده در مؤلفه‌های تشکیل دهنده قدرت ملی هستند ولی در منطقه جغرافیایی خود از میزان قدرت بیشتری نسبت به دیگر کشورهای منطق

1- روح الله رمضانی، (درک سیاست خارجی ایران)، فصلنامه بین‌المللی روابط خارجی، سال اول، ش 1، بهار 1388، ص 11

برخوردارند. اگرچه این کشورها بر کشورهای موجود در منطقه خود تأثیر می گذارند اما به شدت تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ جهانی هستند. در این تحقیق منظور ما از مفهوم واژه قدرت منطقه ای، هندوستان و پاکستان است.

2- قدرت بزرگ: به آن دسته از کشورهایی گفته می شود که از توان ملی و قدرت تأثیر گذاری و نفوذ بیشتری بر سایر واحدهای سیاسی برخوردار باشند، به عبارت دیگر از یک سو مؤلفه های تشکیل دهنده قدرت ملی آن‌ها در سطح مطلوبی باشد و از سوی دیگر بتوانند بر دیگر واحدهای نظام بین المللی نیز گذاشته و بتوانند هم بر رفتار آن‌ها و هم بر ذخایر و منابع آن‌ها کنترل داشته باشند؛ همچنین این کشورها حتماً باید انگیزه تأثیر گذاری بر نظام بین المللی را هم داشته باشند زیرا وجود انگیزه است که سبب می شود این دسته از کشورها از منابع قدرت خود استفاده نمایند. این کشورها عبارتند از ایالات متحده، روسیه، چین، انگلستان و فرانسه که در این پژوهش منظور ما از مفهوم و واژه قدرت‌های بزرگ، ایالات متحده آمریکا و روسیه می‌باشد.

3- خط لوله صلح: خط لوله صلح، یک طرح انتقال گاز از طریق زمینی است که می بایست گاز ایران را به پاکستان و از طریق پاکستان به هند منتقل کند؛ این خط لوله انتقال گاز بدین خاطر به خط لوله صلح معروف شده است که اگر عملی شود باعث ایجاد صلح و آرامش بین دو کشور بزرگ منطقه‌ای که سالیان درازی است که بر سر مسائل مختلف مذهبی - قومی - سیاسی من جمله اختلاف بر سر کشمیر، اختلافات مذهبی مسلمانان با هندوها و مناقشاتی نظیر این دست در جنگ و نزاع بوده اند، می شود . به عبارت دیگر مقامات دو کشور هندوستان و پاکستان به خاطر امنیت انرژی خود نیز که شده سعی می کنند اختلاف خود را تا حد زیادی حل کرده و به سمت ارتقاء سطح روابط دوستانه خود حرکت کنند و این روند ، صلحی پایدار را بین دو کشور به ارمغان خواهد آورد.

(د) متغیرها:

1- متغیر مستقل: قدرت‌های منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ

2- متغیر وابسته: خط لوله صلح

(ذ) سازماندهی تحقیق:

این پژوهش در کل از پنج فصل و یک نتیجه گیری تشکیل شده است. فصل اول کلیات را شامل می شود، فصل دوم چهارچوب تئوریک پژوهش را نشان می دهد که براساس نظم منطقه ای و منطقه گرایی بنیان نهاده شده است؛ فصل سوم به ابعاد و زوایای گوناگون خط لوله صلح می پردازد؛ و فصل چهارم به موافقان خط لوله صلح و علل آن و فصل پنجم به مخالفین و کشورهایی که مانع پیشرفت خط لوله صلح شده پرداخته شده است. پایان بخش پژوهش نیز عبارت است از یک نتیجه گیری از کل پژوهش و تحقیق.

فصل دوم:

(چارچوب تئوریک)

«پیش نظریه»

نظریات مختلف در روابط بین الملل بخشی از واقعیت این رشته هستند، علی‌الرغم اختلافات و تعارضات موجود بین دیدگاه این نظریات به روابط بین الملل، همه آن‌ها ادعا دارند که از قدرت تبیین بیشتری برخوردارند. در حقیقت همه آن‌ها مدعی صحت و صدق می‌باشند¹. آیا واقعیت غیر قابل مناقشه و معینی در عرصه‌ی روابط بین الملل وجود دارد که همگان بتواند با رویکردی علمی به فهم مشترکی از آن رسیده، بر آن تکیه کنند؟ آیا در صحنه‌ی جهانی عینیات غیر قابل انکاری یافت می‌شود که عقلانیت روشنگر بشری بتواند به برداشت یگانه‌ای از آن دست یابد؟ تنوع فراوان و چندگانگی گسترده‌ای که در نظریه‌های روابط بین الملل وجود دارد پاسخ این پرسشها را مبهم می‌نماید،² ولی باید دید که اصولاً انتظاراتی که از یک نظریه می‌رود در عمل برای تبیین و توضیح یک مسئله و جریانی برآورده می‌شود یا نه؟ برای استفاده از یک نظریه در روابط بین الملل به طور مشخص 3 سؤال در ذهن متبادر می‌شود که عبارتند از این که:

الف) چگونه می‌توان از نظریات روابط بین الملل برای یک مسئله استفاده کرد؟

ب) چه نظریه‌ای و در چه زمینه‌ای بهتر می‌تواند مفید واقع شود؟

ج) باید و نبایدهای این کار، یعنی استفاده از نظریه‌های روابط بین الملل برای توضیح و تبیین یک مسئله چیست؟

بهترین شکلی که یک نظریه و تئوری می‌تواند داشته باشد این است که بتواند بر سه مسئله در یک جریان و موضوع خاص به ما کمک کند که آن سه مورد عبارتند از:

1- توصیف 2- تبیین 3- پیش بینی³.

نکته دیگری که وجود دارد این است تئوری‌ها یک الگوی مطالعه را پیش پای پژوهشگر قرار می‌دهند. مثلاً والرش‌تاین الگوش شیوه تولید جهانی بوده است یا جان م. رشايمر الگوی مطالعه اش را براساس رقابت بین قدرت‌های بزرگ قرار داده و یا مورگنتا آناش‌ی و جنگ را الگوی مطالعه و اساس تئوری خود قرار داده است، وهریک از آنها یک کانون مرکزی و در واقع مرکز ثقل نظریه پردازی مفهوم و مفهوم سازی است و با آن می‌توان به مفاهیم انتزاعی، سروسامان بخشید.⁴ از مسائل مورد توجه در تئوری‌ها نوآوری تئوریک است که اصولاً به

1- سیدجلال دهقانی، (رهیافت مقایسه‌ای بول: روشی برای سنجش نظریت بین الملل)، پژوهشنامه علوم سیاسی، ش3، تابستان 1385، ص 35

2- حسین سلیمی، (دولت مجازی یا واقع‌گرایی تهاجمی)، فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، دانشگاه علامه طباطبایی، ص 20

3- نصرین مصفا، انگاهی به سیاست خارجی ج.ایران، انتشارات وزارت خارجه، تهران، 1385، ص 4، 5

4- محمود سریع القلم، روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین الملل، (نشر فروزان روز، تهران، 1380)، ص 56

آن توجه نمی‌شود، و اکثر نوشته‌ها خصوصاً در ایران یا ترجمه صرف از تئوری‌ها و مکاتب نظری روابط بین الملل ارائه شده در غرب و خصوصاً تقلید صرف از نظریه پردازان و محققان روابط بین الملل در ایالات متحده است که اصولاً خواستگاه تئوری‌های نوین بعد از جنگ جهانی در آنجاست.

نکته مشخص دیگر این است که تمام نظریات از یک خواستگاه برخوردار هستند و در یک متن بوجود آمده و طراح، واضع و نظریه پرداز آن تئوری در یک حوزه و زمان مشخص و شاید حتی با یک نیا ز خاص و به سوی مقصدی خاص آن نظریه و تئوری را ارائه کرده باشد.¹ مراد از «نظریه‌ی بین‌المللی» سنت تفکر درباره‌ی روابط بین‌دولت‌هاست، سنت تفکری که هم‌زاد درباره‌ی دولت است و برای آن نام «نظریه‌ی سیاسی» مناسب است.² هدف از این پیش‌زمینه‌ای که مطرح شد این بود که به نظر این قلم حداقل در مورد توضیح موضوع این پژوهش نظریه‌ای که بتواند به طور کامل همه جوانب موضوع را پوشش دهد وجود نداشته و یا حداقل از دسترس این پژوهشگر خارج بوده است. موضوع این پژوهش نقش قدرت‌های منطقه‌ای (هند و پاکستان) و قدرت‌های بزرگ (ایالات متحده و روسیه) در طرح خط لوله صلح در بین سال‌های 2008-2000 می‌باشد. از آن جا که هر کدام از این قدرت‌های منطقه‌ای یعنی هند سیاست خاصی در قبال خط لوله صلح یعنی سیاست ناسازگاری و قدرت دیگر منطقه‌ای یعنی پاکستان سیاست سازگاری و در جهت پیشبرد خط لوله صلح اتخاذ کرده و نیز به همین ترتیب هر کدام از قدرت‌های بزرگ یعنی ایالات متحده آمریکا و قدرت‌های منطقه‌ای مثل هندوستان سیاست مخالفت در جهت این طرح را هم در سیاست‌های اعلامی و هم در سیاست‌های اعمالی خود اجرا کرده و می‌کنند، نگارنده با توجه به مطالعاتی که بر روی تئوری‌های مختلف روابط بین‌الملل انجام داده نتیجه آن شده که از تئوری‌های اصلی مکتب بین‌الملل هیچ‌کدام قادر به توضیح موضوع این پژوهش نبوده و ناگزیر برای تبیین و توضیح این موضوع باید از یک تئوری فرعی با استفاده از نوآوری و جعل مفاهیم تئوری این مسئله را تجزیه و تحلیل کرد. بنیاد مثال اگر به عنوان مثال کشورهای پاکستان و هندوستان به عنوان دو قدرت منطقه‌ای سیاست یکسانی در قبال خط لوله صلح، یعنی سیاست سازگاری و دو قدرت بزرگ جهانی سیاست مشابهی در قبال خط لوله صلح اتخاذ می‌کردند شاید می‌شد با تئوری سیاست قدرت‌های بزرگ جان مرشایمر و یا دیگر هم‌کیشان رئالیست‌وی این موضوع را این گونه تبیین کرد که دو قدرت بزرگ جهانی یعنی روسیه و مخصوصاً ایالات متحده آمریکا به عنوان ه ژمون و ابرقدرت جهانی برای اینکه از افزایش قدرت دو

1- نصرین مصفا، پیشین، ص 10

2- اندرو لینکلتر، ماهیت و هدف نظریه روابط بین‌الملل، ترجمه لایلا سازگار، (انتشارات وزارت خارجه، تهران، 1385)، ص 41

قدرت منطقه‌ای یعنی هند و پاکستان و ایران جلوگیری کنند و خط لوله صلح که می‌تواند عاملی مثبت در جهت حل منازعات و مناقشات طولانی مدت این دو کشور (هندوپاکستان) با پیوند زدن انرژی دو کشور به همدیگر که توسط قدرت دیگر منطقه‌ای یعنی جمهوری اسلامی ایران بوده و صلح و نباتی پایدار برای این دو کشور و در نتیجه افزایش قدرت 3 کشور منطقه‌ای حوزه جنوب آسیا می‌شود، جلوگیری کرده و مانع از به سرانجام رسیدن این خط لوله صلح می‌شوند. در تئوری جان مرشایمر در کتابش با عنوان «تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ» آمده که قدرت‌های بزرگ و در رأس آن ایالات متحده به عنوان ابرقدرت جهانی برای اینکه در مقابل قدرت‌های متوسط همچون چین، ژاپن و هند و حتی ایران برای این که مانع تبدیل این قدرت‌های منطقه‌ای به قدرتی بزرگی و در نتیجه رقیبی برای ایالات متحده تبدیل و خواستار تغییر وضع نگردند. برای مثال در مورد چین پیشنهاد می‌کند که آمریکا برای تأمین منافع خود باید رشد اقتصادی چین را به طور قابل ملاحظه‌ای در سال‌های آتی کند؛ زیرا چین اگر ثروتمند شود طرفدار وضع موجود نخواهد بود بلکه رفتار تهاجمی در پیش گرفته و سعی می‌کند به هژمون منطقه تبدیل شود. این به‌دلیل ضرورت یا قدرت طلبی بودن چینی نیست بلکه به این دلیل است که بهترین راه برای به حداقل رساندن تضمین بقا و امنیت برای یک دولت آن است که هژمون منطقه خودش باشد، این امر اگر چه به نفع چینی است و لیکن این هم بی‌واضح است که ایالات متحده، به هیچ وجه خواستار شکل‌گیری این وضعیت نیست¹. پس همانطور که آمد برای توضیح و تبیین این مسأله با وجود 4 کشور به عنوان 4 متغیر مستقل به علاوه متغیر وابسته خط لوله صلح مواجه هستیم و باید از یک چهارچوب تئوریک استفاده کنیم که تمامی زوایای این قضیه را پوشش دهد. برای این کار ما از تئوری منطقه‌گرایی به علاوه نظم منطقه‌ای که پاتریک مورگان و دیوید لیک در کتاب «نظم منطقه‌ای امنیت سازی در نظم نوین جهانی» آن را تبیین و ارائه داده‌اند استفاده کرده‌ایم، به علاوه همان نوآوری‌ها و برخی مفاهیم که توسط نگارنده این پژوهش صورت گرفته تا به هدف مورد نظر، یعنی تبیین، تجزیه و تحلیل مناسب موضوع مورد پژوهش است دست یابیم. در این تئوری منطقه‌گرایی به عنوان پیش‌زمینه و پیش‌شرط لازم برای رسیدن به نظم منطقه‌ای لحاظ شده است. در چارچوب این نظم منطقه‌ای، تعریف منطقه با توجه به هدف پژوهشگر و نیز طبق نظریه پاتریک مورگان، مناطق نه براساس قرابت و نزدیکی جغرافیایی، بلکه براساس منافع یک کشور، خصوصاً قدرت‌های بزرگ، که توان ارسال نیرو و تجهیزات به اقصاء نقاط جهان را دارا بوده و اکثراً در تمامی مناطق جهان منافع ملی خاص برای خود تعریف می‌کنند، تعریف شده است؛ در قالب این نظم منطقه‌ای، خط

1- جان مرشایمر، تراژدی سیاست قدرتهای بزرگ، ترجمه غلامعلی چگنی زاده، (انتشارات وزارت خارجه، تهران، 1388)، ص 424، 425

لوله صلح به عنوان یکی از راه‌های همکاری اقتصادی در نظر گرفته شده است که می‌تواند منافع اقتصادی-سیاسی و حتی امنیتی فراوانی برای سه کشور حوزه جنوب آسیا که دو کشور منطقه ای تأثیرگذار در آن یعنی ایران و پاکستان در غرب و دیگری یعنی هند در شرق این منطقه واقع شده می‌تواند به همراه داشته باشد و عاملی در جهت ایجاد یک نظم منطقه‌ای نوین در جروب آسیا با محوریت ایران به حساب آید. این امر خصوصاً بعد از جنگ سرد که مناطق ارزش و اهمیت زیادتری در روابط بین‌الملل و سیاست بین‌الملل پیدا کرده اند، می‌تواند نظم نوین جهانی که آمریکا بعد از جنگ خلیج فارس در جهت شکل دادن به آن گام برمی‌دارد، به چالش بکشد. در این نظم منطقه‌ای ایران، پاکستان و روسیه اشتراکات منافع مهمی با هم داشته و بنابراین سیاست تقریباً مشابهی در قبال خط لوله صلح اتخاذ می‌کنند و ایالات متحده و هندوستان که بیشتر نگاهشان، به خط لوله صلح نگاه ابزاری و سیاسی است و بیشتر سعی می‌کنند از این طرح جهت بهره‌برداری در حوزه‌های منافع ملی خود استفاده کنند سیاست دیگری اتخاذ کرده اند، البته طبق تعریفی که ما از نظم منطقه ای می‌کنیم ایالات متحده و روسیه نیز جزوی از منطقه خاورمیانه و جنوب آسیا به شمار می‌روند زیرا این دو کشور منافع حیاتی خود را طوری تعریف می‌کنند که در اقصاء نقاط جهان خصوصاً در مناطق استراتژیک و ژئواکونومیک جهان، همچون منطقه جنوب آسیا، منافع حیاتی داشته باشند و از آنجایی که ما مناطق را نه براساس قرابت جغرافیایی بلکه براساس وجود منافع تعریف تجزیه و تحلیل می‌کنیم و نظم منطقه ای نیز طبق نظریه اکت سولینگن (Etel Solingen) به خصوص برای قدرت‌های بزرگ وابسته به منافع سیاسی و اقتصادی داخلی هر یک کشورها در یک منطقه خاص می‌باشد، و نه روابط و پیوندهای قومی - ایدئولوژیکی یا نگرانی‌هایی ناشی از حقوق بشر. البته ممکن است این عوامل نیز نسبت به رفتار کشورها در نظم منطقه‌ای تأثیر بگذارد ولی عوامل سیاسی و اقتصادی نقش بسزا در رفتار کشورها در منطقه‌گرایی و نظم منطقه ای دارند¹. ابتدا ما تعریفی از منطقه‌گرایی و ابعاد آن کرده و سپس نظم منطقه‌ای که اساس تئوری این تحقیق قرار گرفته را توضیح و تبیین می‌کنیم؛ کانون اصلی در این براساس دو مفهوم نظم و منطقه بنا نهاده شده و الگوهای متغیر آن م نطقه‌گرایی و نظم منطقه ای هستند، یعنی یک الگوی نظم دهنده در سیاست خارجی چهار کشور پاکستان، هندوستان، ایالات متحده آمریکا به علاوه ایران که در کانون اصلی این منطقه‌گرایی و نظم منطقه ای قرار دارد. خط لوله صلح یک طرح اقتصادی برای همکاری‌های منطقه‌ای در حوزه جنوب آسیا است؛ کشورهای ایران، پاکستان و روسیه که نگاه اقتصادی به این طرح دارند با آن موافقت می‌کنند یعنی در جهت ایجاد یک نظم منطقه ای اقتصادی حرکت می‌کنند ولی کشورهای

1- پا تریک مورکان، نظم‌های منطقه‌ای: امنیت سازی در جهانی نوین، ترجمه سید جلال دهقانی، (انتشارات پژوهشکده مطالعات